

בדד

היום הרשיתי לעצמי לעבור במקורות כדי להביא בפניכם שיעור בפוליטיקה שכתבו הראשונים. החלטתי להיעזר בביטוי של בלעם, שהפך מטבע לשון "עובר לסוחר" בתרבותנו: "הן עם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וַיְבָגֻזִים לֹא יִתְחַשְּׁב" (במדבר כג, ט). הרבה יכולים אנו ללמוד מעיון בהתייחסויות השונות לביטוי זה במשך הדורות. מהו פשט הביטוי הזה? יש הטוענים באופטימיות רבה, ש'לְבָדָד' הוא שם נרדף ל'בטח'. כך בתהלים (ד, ט): "בְּשָׁלוֹם יִחְדּוּ אֲשָׁכְבָה וְאִישָׁן... לְבָדָד לְבָטַח תּוֹשִׁיבֵנִי". נאמן לפרשנות שלו, הבחין ר' שר"ה בין 'עם' ו'גוי'. 'עם' מתייחס ליחידה הלאומית כלפי פנים. 'גוי' ליחידה הלאומית כלפי חוץ, ו'לאום' לסטרוקטורה הפוליטית המדינית, ובלשונו של השר"ה. על פי הגמרא במסכת עבודה זרה הוא מוסיף 'אין לאום אלא מלכות'. האם ההבחנות מדויקות? לא משנה. אני נדהם מהמבט שלו "הן עם לְבָדָד יִשְׁכֹּן", הוא יקיים את תפקידו המדיני, "וַיְבָגֻזִים לֹא יִתְחַשְּׁב", לא יבקש את גדולתו כגויים, "בכוחו וגבורתו". 'בדד' פירושו שלום האידאלי לא להיות כלל זקוק להגנה (ירמיה מט, לא): "יוֹשֵׁב לְבָטַח... לֹא דִלְתִים וְלֹא בָרִיחַ לוֹ, בָּדָד יִשְׁכְּנוּ". אכן, לעמנו אשר היה אורח בארצות לא לו, יש ל'בדד' משמעות קיומית: לא להיות סמוך על שולחן אחרים, לא להיזקק לבריתות ולמענקים. ואולי יש משהו נוסף, עליו מתייחסת תפילתו של מיכה (ז, יד): "רָעָה עֲמָךְ בְּשִׁבְטָךְ צֶאֱן נִחְלָתְךָ, שְׁכֵנִי לְבָדָד". והרד"ק מוסיף בפירושו בצורה "בלתי מובנת ומוזרה": "לְבָדָד, שיהיה לבדו בארצו ואין עם אחר אתו". אף לא לדרישה העצמית להיות 'אור לגויים'. נראה לי שלדבר היום על 'אור לגויים' היא עדיין נירוטית בעליל. נעשה מה שצריך לעשות כדי להתקדם בכל המובנים, אך אנא אל נכריז הכרזות בעולם שטרם השתחרר מהאנטישמיות.

'לְבָדָד' פירושה אכן, עצמאות. אולם, ההיסטוריה הוסיפה למילה גוון נוסף, עליו עמד רבי יוחנן בשמועה שרבי מסר (סנהדרין קד ע"א): "אמר הקדוש ברוך הוא אני אמרתי: וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בָּדָד עַיִן יַעֲקֹב אֶל אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ (דברים לג, כח)... עכשיו יהיה בדד מושבם: אֵיכָה יִשְׁבָה בָּדָד הָעִיר רַבְתִּי עִם (איכה א, א)". זאת הבדידות הארורה אותה מרגיש הישראלי פעמים רבות בשדות התעופה. זוכר אני את עצמי בתחנת ביניים בפרנקפורט, בו הייתי צריך רק להחליף מטוס כדי לחזור ארצה. הייתה לי הרגשה איומה. באירוניה מרה הייתי אומר שמנהלי שדה התעופה חסו על הישראלי שמא יצטרך חלילה להישאר בטרמינל המחניק והרועש של הנוסעים במעבר. כדי למנוע זאת לא הרשו לו להישאר במעבר. הם הזמינו אותו להיכנס רשמית לגרמניה תוך בדיקת הפספורטים, במעקף ארוך, כדי להגיע לטרמינל פסטורלי מוקף דשא, לקיים מה שנאמר (ויקרא יג, מו): "טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב, מִחוּץ לַמִּחָנָה מוֹשְׁבֹו".

ובגוים לא יתחשב

בזמן האחרון חזרה האנטישמיות והרימה ראש. גם העיון במשמעותה וסיבותיה חזר להעסיק אותנו. תרם לכך גם מאמרו של א"ב יהושע ב'אלפיים'. במסגרת רשימתי זאת לא אוכל להתייחס באופן אחראי לשאלה, אך מספר הערות מתחייבות מהפרשה. אינטואיציה בסיסית על מהות האנטישמיות נתנסחה על ידי הנצי"ב בפירושו לפרשתנו: "הן עם לְבָדָד יִשְׁכֹּן. לא כדרך כל אומה ולשון כשהולכים בגולה ומתערבים עם המגלים אותם, משיגים בזה אהבה וחשיבות כל אחד בעיניהם... לא כן עם ישראל" שלא התבולל. אכן, יש צדק רב בעמדתו של י"ל פינסקר שסבר שקיומו המיוחד של היהודי בגלות, מפנה עליו את פחד ושנאת העמים. רעיון דומה פותח על ידי שני פסיכואנליטיקאים, Nathan W. Ackerman ו-Marie Jahoda בשנות החמישים של המאה שעברה. אני אוהב לסכם את ספרם – קראתיו לפני עשורים רבים – כניסיון לטעון שמצבו המיוחד של היהודי בגלות, הופך אותו למעין מבחן רורשך, כתמי דיו כשלעצמם חסרי מובן, עליהם משליכים בני אדם את בעיותיהם ואת פחדם. השלכות אלו הן האנטישמיות הנכרת במיוחד אצל בעלי הפרעות אישיות, ולפי אסכולת פרנקפורט, אצל בעלי אישיות אוטוריטיבית. דברים לא רחוקים, מנקודת מבט אקזיסטנציאליסטית, כתב סארטר בהרהוריו על "הבעיה היהודית".

היהודי היה אכן 'אחר', ומכאן סבלו. מה המסקנות הנובעות מכך? ייתמו "אחרים" מן הארץ? לחדול להיות 'אחר' כדברי א"ב יהושע. ואולי דווקא כדברי הנצי"ב, השנאה היא תוצאה דווקא של התשוקה להתבולל, או אז "נעשו בדד מהם ואין אומה מחשב אותם להתערב עמם". מי יכול לערוב שהוא מבין את ההיסטוריה? על כל פנים הניתוח הפסיכולוגי מתעלם מצד חשוב, אותו רוצה אני להציג בדבריו של הרמב"ם ב'אגרת תימן', שנכתבה ב-1172, בתקופה שהפונדמנטליזם המוסלמי הרס תרבויות והביא לגזרות שמד על היהודים. הרמב"ם מנתח בה את השנאה האנטי-יהודית, ומסרב לכלול אותה במסגרת אחת. הוא מדבר על שלושה סוגים של שנאה. הסוג הראשון בא לידי ביטוי במעשיהם של 'אנסים', הדמויות הפוליטיות "שעשו את ההיסטוריה". ללא ספק, הם היו מודרכים על ידי מניעים פוליטיים ושאיופות אימפריאליות, עם מרכיב אנטי יהודי. הסוג השני של השנאה, מביא אותנו אל המלחמה הרעיונית: "המחודדים משאר המלכויות והחכמים מיתר הלשונות... שמו כוונתם לסתור דתנו ולהפר תורתנו בטענות שטוענים אליה ובקושיות שמחברים. ומגמתם בכל זה להפר התורה ולמחות עקבותיה בחיבוריהם כמו שהתכוונו האנסים במלחמותיהם". הראש האחד – גס ווולגרי, צמוד לרפש ומנסה לכלות כל מה שבדרכו, השני מעודן ואלגנטי, תרבותי ואקדמי, שולף כנגדנו את לשונו המורעלת. שני הראשים התאחדו בצורה אכזרית בנאציזם. אלא שבקריסתו, הנחש לא חוסל, ושני ראשיו עדיין זורעים ארס בימינו.